

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΔΕΝ ΓΡΑΦΟΥΜΕ αποδομητική ιστορία, όπως είναι σήμερα τοῦ συρμοῦ, οὔτε ὑμνητική, όπως γινόταν στό παρελθόν. Προσπαθοῦμε νά γράψουμε μιὰ δίκαιη ιστορία· καί κατά δική μας ἐκτίμηση, δίκαιο εἶναι τό νά αποδίδουμε σέ ἄτομα καί λαούς ὅ,τι τοὺς ἀξίζει ἠθικά, πνευματικά, πολιτικά καί στρατιωτικά, ἐνῶ ἄδικο εἶναι τό νά αποδίδουμε σέ ἄτομα καί λαούς ὅ,τι δέν τοὺς ἀνήκει οὔτε στρατιωτικά, οὔτε πολιτικά, οὔτε πολιτιστικά. Συνεπῶς, ὅσο ἄδिका ἦσαν τά ψιμύθια πού προσέθεσαν στήν Ἐπανάσταση οἱ παλαιότεροι ἱστορικοί, τόσο ἄδικη εἶναι καί ἡ ἀποδόμηση, δηλαδή ἡ ἀποψίλωση τοῦ 10ετοῦς ἐκείνου Ἀγῶνα ἀπό τά βασικά του συστατικά. Δυστυχῶς, πολλοί ἱστορικοί ἔχουν ἐμπλακεῖ σέ σηματολογικές ἀναμετρήσεις κι ἔχουν λησμονήσει τά γεγονότα.

Ὁ σύγχρονος ἱστορικός ὀφείλει νά παραδεχθεῖ ὅτι τό ἔργο τῶν παλαιότερων ἱστορικῶν, τοῦ 19ου καί τῶν περισσοτέρων δεκαετιῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἦταν ὁμολογουμένως ἐπίμοχθο καί συχνά ἄχαρο. Ἐπρεπε νά συγκεντρώσουν τό σκόρπιο, χαμένο, κρυμμένο ὕλικό, νά πάρουν οἱ πῖο παλιοί πληροφορίες ἀπό αὐτόπτες, νά κυκλοφορηθοῦν τά ἀπομνημονεύματα τῶν ἀγωνιστῶν καί πολιτικῶν τοῦ Ἀγῶνα, νά συγκροτηθοῦν σέ corpus καί νά δημοσιευθοῦν τά ἐπίσημα καί ἀνεπίσημα ἔγγραφα, καί ἀπ' ὅλο αὐτό τό τεράστιο σέ ὄγκο ὕλικό νά συνθέσουν —καθένας μέ τόν τρόπο καί τήν ἀξία του— τή δική του ἱστορία γιά τήν Ἐπανάσταση, πού δέν ἦταν ποτέ ἴδια μέ τήν ἱστορία ἄλλου ἱστορικοῦ. Καί τοῦτο ὄχι πρὸς βλάβη. Μέσα ἀπό τή διασταύρωση τῶν πηγῶν ἔχει ξεκαθαριθεῖ πλέον τό «ἔδαφος» τῶν γεγονότων. Ξέρουμε ἐν πολλοῖς τί ἔγινε καί τό πῶς ἔγινε. Τό γιατί ἔγινε παραμένει ὑπόθεση τοῦ κάθε νέου ἱστορικοῦ. Τά αἷτια καί τά ἀποτελέσματα εἶναι πάντα ἡ ὠστική δύναμη γιά τό συνεχές ξαναγράψιμο τῆς ἱστορίας. Οἱ νέες ἐρμηνεῖες —κι ἄς μᾶς συγχωρεθεῖ ἡ ἀκομψή παρομοίωση— εἶναι σάν τήν κουτάλα πού ἀναδεύει τόν ἱστορικό χυλό γιά νά τοῦ προσφέρει μιὰ ιδιαίτερη γεύση.

Πάντως, όσο πολύμοχθο κι αν ήταν τό έργο τών παλαιότερων ιστορικών, δέν ήταν ώστόσο περίπλοκο· ήταν εϋθύγραμμο, είτε ακολουθούσαν τήν «έθνική» γραμμή πού χάραζαν οί πρώτοι σπουδαίοι ιστορικοί, Σπηλιάδης, Τρικούπης και μεταγενεστερώς οί Σπ. Ζαμπέλιος και Κων/νος Παπαρηγόπουλος, είτε τήν κοινωνιολογική, και μάλιστα μαρξιστική, όπως έκαναν οί Σκληρός, Κορδάτος, Ζεϋγος, Λαμπρινός, Μάξιμος, Φωτιάδης, Σβορώνος και πλῆθος άλλοι, προδικτατορικά και μεταδικτατορικά. Διότι και οί τελευταίοι, μέ κλειδί έρμηνείας τήν πάλη τών τάξεων, είχαν έναν ασφαλῆ «μπούσουλα» νά κατευθύνουν τό «σκάφος» τών μελετῶν τους πρὸς ἀποφυγήν τών υφάλων πού προκαλοῦν τούς γνωστούς καταποντισμούς. Τά πράγματα ἄρχισαν —τουλάχιστον στόν τόπο μας— νά περιπλέκονται, ἀφότου ἀρχίζει —εἰδικά μετά τήν κατάρρευση τών εϋρωπαϊκῶν κομμουνιστικῶν καθεστώτων— και μέ καπιταλιστική ἐπίνευση ἢ κατεδάφιση τών ἀξιών πάνω στίς ὁποῖες στηρίζε ένα ἔθνος τήν ὑπαρξή του και τήν κρατική του ὑπόσταση.

Ἡ ἀρχή στήν πατρίδα μας ἔγινε ἐκεῖ γύρω στό 1958 ὅταν διακηρύχθηκε ἀπό τά ἐπισημότερα δημοσιογραφικά ὄργανα (πού διαμόρφωναν και διαμορφώνουν μέχρι σήμερα τό πολιτικό status τῆς χώρας μας) πώς ἡ ἔννοια τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας εἶναι ξεπερασμένος θεσμός.¹ Ἀργότερα ἀπό ἀριστεροφανεῖς ἀλλά δεξιотραφεῖς διανοητές διατυπώθηκε πώς ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους δέν εἶναι μιὰ ιστορική πραγματικότητα ἀλλά μιὰ «φαντασική» σύλληψη, εἶδος φαντασιοπληξίας και ὅτι ἡ

1. Ἐνόψει τοῦ ἐνδεχόμενου μιᾶς ἐνισχυμένης τότε Ἀριστερᾶς, πού ἐκφραζόταν πολιτικά μέ τήν ΕΔΑ, ὁ συντάκτης τοῦ κυρίου ἄρθρου τῆς «Καθημερινῆς», χαρακτηρίζει τό αἴτημα τῆς Ἀριστερᾶς γιά ἐθνική ἀνεξαρτησία (αὐτό ήταν τό βασικό σύνθημα και τῶν ἐξεγερμένων νέων τοῦ Πολυτεχνείου τό 1973) «κενό οὐσίας πυροτέχνημα» (βλ. ἄρθρο «Οὐτοπία», «Καθημερινή» τῆς Κυριακῆς 6 Ἀπριλίου 1958), ἐνῶ ὁ διευθυντής τοῦ «Βήματος» Χρ. Δ. Λαμπράκης σέ σειρά ἄρθρων ὑπό τόν τίτλο «Ἐνας κίνδυνος και μιὰ οὐτοπία» και μέ ὑπότιτλο «Δικτατορία και “Ἀνεξαρτησία”, χαρακτηρίζει ἐπίσης —λόγω τοῦ κατ’ αὐτόν ἐμφανοῦς κομμουνιστικοῦ κινδύνου— οὐτοπία τήν ἔννοια τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας: «Ἡ ἀνεξαρτησία στόν σημερινό κόσμο εἶναι μιὰ ΟΥΤΟΠΙΑ ΠΟΥ ΠΛΗΡΩΝΕΤΑΙ, ἀκριβᾶ γιά κράτη μικρά και ἀπροετοίμαστα σάν τήν Ἑλλάδα (...) Μήν ἀποκλείομε ὅτι εἰς τό τέλος αὐτῆς τῆς τραγωδίας τῆς “Ἀνεξαρτησίας” θά ἐβλέπαμεν ἴσως μεγάλους και μεσαίους νά μᾶς διαμελίζουν και νά μᾶς παίρνουν ἕνα-ἕνα ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΜΑΣ, ἴσως και ἄλλα ἐδάφη μας». Πάνω στό φόβο αὐτό ὁ ἀρθρογράφος θεμελιώνει τό ἰδεολογικό οἰκοδόμημά του: «Γιατί, φυσικά δέν συζητοῦμε περί δυνατότητων ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκτός τοῦ Ν.Α.Τ.Ο.» («Τό Βῆμα» 22 Ὀκτ. 1958).

έννοια αὐτὴ μᾶς ἤλθε («ἐξ ἐσπερίας») καὶ μάλιστα χάρη στά φῶτα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐνῶ πρὶν δὲν ὑπῆρχε κόκκος ἐθνικῆς συνειδήσεως στοὺς ραγιαδες τῆς Ἀνατολῆς² καὶ ἐσχάτως —μέσα στὸν τυμπανοκρουστικὸ ὄρυμαγδὸ πού προκάλεσε ἡ λεγόμενη παγκοσμιοποίηση— πού τελικά ἐγίνε μπουμεραγκι γι' αὐτούς πού θέλησαν νά τὴν ἐπιβάλουν ὡς παγκόσμιο σύστημα ἐξουσίας —ἄρχισε ἡ κατεδάφιση κάθε προγενέστερης ἱστορικῆς γραφῆς, γιὰ νά προβληθοῦν ἄλλα εἴδη γραφῆς ἀπὸ τὰ τῶρα ἐπίσημα, τὰ νέου τύπου πνευματικά κέντρα τοῦ κράτους, πού, παρά τὴν ποικιλία τους, ἔχουν ὅλα ἕναν κοινὸ παρονομαστή: μὴν ἀφήσετε τίποτε ὀρθιο! Στὸ ἐπικίνδυνο τοῦτο παιχνίδι ἐμπλέκονται ἀκόμη καὶ μωρολογοῦντες κληρικοὶ καὶ θεολόγοι πού οὔτε λίγο οὔτε πολὺ διακηρύσσουν ὅτι ὁ ἐναγκαλισμὸς Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ τραυμάτισε καιρίως τὴν οἰκουμενικὴ ἀπήχηση τοῦ πρώτου. Λές καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔχει ἀπήχηση καὶ σέ χριστιανικὲς καὶ μὴ χριστιανικὲς χῶρες (Κίνα, Ἰνδία, Ἰαπωνία, ἀραβικὲς χῶρες καὶ, κυρίως, Λατινικὴ Ἀμερική).

Ἔργο τῶν νηφάλιων ἱστορικῶν —πού δὲν ἐξαρτοῦν τὴν ὑπόστασή τους ἀπὸ ὑποτροφίες τύπου Φόρντ, Φουλμπράιτ, Σόρος κ.λπ., οὔτε εἶναι δεσμευμένοι κομματικά γιὰ νά φθάσουν κάπου ψηλά σέ ὀφφίκια πανεπιστημιακά καὶ ὄχι μόνον— εἶναι νά περιμαζέψουν καὶ νά περισώσουν ὅ,τι μποροῦν ἀπὸ τὴν κατεδαφιστικὴ μανία τῶν «εργολάβων τῆς ἀποδομήσεως». Ἀσφαλῶς, κάποια στιγμή θά ἔπρεπε τὰ κείμενα τῶν προγενεστέρων ἱστορικῶν, ἰδίως τὰ πιὸ βασικά τοῦ 19ου αἰ., νά ἐπανεξεταστοῦν καὶ νά κριθοῦν μέ νέα κριτήρια, πού θά βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τίς ψυχώσεις τοῦ παρελθόντος· ὄχι ὅμως καὶ νά ριχτοῦν στὸν Ἡφαιστο! Δυστυχῶς, τίς ἐθνικιστικὲς ψυχώσεις τοῦ χθές —ἐνός μακροῦ σέ διάρκεια χθές— διαδέχθηκαν οἱ ἀντιεθνικιστικὲς —γιὰ νά μὴν πῶ ἀντεθνικὲς— ψυχώσεις τοῦ σήμερα πού ἄρχισε νά τελειώνει μέ τὸ requiem τοῦ κομμουνιστικοῦ καὶ τοῦ καπιταλιστατικοῦ διεθνισμοῦ. Κι ἐνῶ ἄλλες χῶρες, γειτονικὲς καὶ μακρινές, προσπαθοῦν νά διαφυλάξουν τὸ ὅποιο ἐθνικὸ ὄραμά τους, νά τὸ ἐνισχύσουν καὶ νά τὸ ἐμπλουτίσουν, ἐμεῖς κάνουμε ὅ,τι μποροῦμε γιὰ νά τὸ καταρρακώσουμε. Λέγεται πῶς ὁ Κολοκοτρώνης, σάν εἶδε νά κτίζεται τὸ πανεπιστήμιο, εἶπε τὴν περίφημη φράση: «Τοῦτο τὸ παλάτι, δηλαδή τὸ πανεπιστήμιο, θά φάει ἐκεῖνο». Κι ἔδειξε τὸ παλάτι τοῦ Ὁθωνος. Ἐνδιαμέσως δὲν εἶχαν ὑψωθεῖ ἄλλα οἰκήματα.

2. Περί αὐτοῦ βλ. τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ παρόντος ἔργου καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου μας «Μεγάλες Μορφές καὶ Μεγάλες Στιγμές τοῦ 1821» (Ψυχογιός 2021).

Σήμερα ή φράση του Κολοκοτρώνη θά μπορούσε νά λεχθεῖ ἀλλιῶς: «Τοῦτα τά παλάτια —κι ἄς μοιάζουν μέ στάβλους— θά φᾶνε τό ἑλληνικό κράτος». Πολλοί πού ψωμίζονται μέσα ἐκεῖ καί «ψωνίζονται» ἀπό διαφόρους ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἀγωνίζονται νά ξεθεμελιώσουν ὅλα τά ἰδεολογικά βάρθρα τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος, νά διορθώσουν τό «λάθος» πού λέγεται ²¹, γιά νά εὐκολυνθεῖ ἔτσι ὁ κατακερματισμός τοῦ ὑπάρχοντος κράτους. Κι αὐτό μέ τή συναρωγή ἐξωνημένων πολιτικῶν, ἰσχυρῶν δημοσιογραφικῶν παραγόντων, πνευματικῶν, καλλιτεχνικῶν καί κοσμικῶν κύκλων, ποικίλων ἰδρυμάτων καί συναφῶν «μη κρατικῶν ὀργανισμῶν». Καί κομπραδῶρων —δῆθεν— κεφαλαιοκρατῶν. Διότι ὅπως σβῆνει τό ἐθνικό πνευματικό κεφάλαιο, ἔτσι σβῆνει καί τό ἐθνικό οἰκονομικό κεφάλαιο.

Σκέπτομαι μέ θλίψη ὅτι στό χρονικό διάστημα πού χαράχτηκαν οἱ γραμμές αὐτές ὁ ἐμφανιζόμενος ἀπό τόν ἡμεδαπό τύπο ὡς κωμική φιγούρα Ἰταλός πρωθυπουργός Σίλβιο Μπερλουσκόνι δίνει ἔνταση στή διδασκαλία τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτη μέ ἔμφαση στήν τόνωση τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος τῶν Ἰταλοπαίδων καί τήν πίστη πρὸς τήν εὐρωπαϊκή ἐνότητα³ ἀντίθετα ἐμεῖς διασπᾶμε τήν ἑλληνική ἐνότητα καί ἐπαφιέμεθα στή νεφελώδη «Εὐρωπαϊκή Ἐνωση». Σκέπτομαι μέ θλίψη ὅτι τήν ὥρα πού τό ἡμέτερο ὑπουργεῖο «ἐθνικῆς» παιδείας καί ποικίλων θρησκευμάτων κάνει οὐσιαστικά προαιρετικό τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ἡ Γερμανίδα πρωθυπουργός Ἀγγελα Μέρκελ περιφέρεται στά σχολεῖα τῆς Γερμανίας, ἐπιδιδόνοντας τήν ἀνανέωση τῆς γερμανικῆς παιδείας μέ παράλληλη προβολή τῶν ἀξιῶν τῆς δημοκρατίας (ὅτι δηλαδή δημοκρατία δέν σημαίνει αὐθαιρεσία) ἀλλά καί τήν τόνωση τῆς «προσωπικότητος» κάθε τμήματος τῆς χώρας. Σκέπτομαι μέ θλίψη ὅτι τίς ἡμέρες αὐτές πού ὀργιάζει στόν τόπο μας ἡ σκανδαλολογία καί προωθεῖται μέ κάθε μέσο ἡ ἐπιχειρηματολογία ὑπέρ τῶν δικαιωμάτων πού κατακτήθηκαν χάρις στήν πίστη ἄλλων σ' ἓνα ὑπέρτατο χρέος, σ' ἓνα καθῆκον, οὐδεὶς ὀμιλεῖ περὶ καθηκόντων, ὑπέρ τῆς ὑποχρέωσης ὅλων νά παραδώσουμε στή νέα γενιά μιὰ καλύτερη Ἑλλάδα καί —κυρίως— νά παραδώσουμε στήν Ἑλλάδα μιὰ καλύτερη γενιά. Σκέπτομαι μέ θλίψη ὅτι ἀπό τό 2014 τά Ἀρχαῖα Ἑλληνικά διδάσκονται στά βρετανικά σχολεῖα ἀπό τό Δημοτικό, ὅταν στή χώρα μας φθίνουν καί στίς φιλοσοφικές μας σχολές. Δέν ὑπῆρξα ποτέ θαυμαστής τῆς πολιτικῆς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν· ὑπῆρξα ὅμως θαυμαστικός ἔναντι πολλῶν Ἀμερικανῶν πο-

3. «El Pais», 2 Σεπτεμβρίου 2008.

λιτικῶν γιά τήν ἀγάπη πού ἔχουν γιά τή χώρα τους —ἔστω κι ἂν διαφωνοῦσα ἢ διαφωνῶ μέ τήν ἐξωτερική τους πολιτική. Ἴδού πῶς βλέπει τήν οὐσία τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ὁ Ἀφροαμερικανός ὑποψήφιος Μπάρακ Ὀμπάμα,⁴ πού σέ μιά ὑπέροχη ἀμερικανική γλῶσσα εἶπε στό συνέδριο τῶν Δημοκρατικῶν τό ἐξῆς βαρυσήμαντο:

«Ἡ χώρα μας εἶναι ἡ πιό πλούσια, ἀλλά δέν εἶναι αὐτό πού μᾶς κάνει πλούσιους. Ἐχουμε τίς ἰσχυρότερες ἔνοπλες δυνάμεις, ἀλλά δέν εἶναι αὐτό πού μᾶς κάνει ἰσχυρούς. Ὁλος ὁ κόσμος ζηλεύει τά πανεπιστήμια καί τόν πολιτισμό μας, ἀλλά δέν εἶναι αὐτό πού ἔλκει τούς μετανάστες. Αὐτό πού μᾶς ὠθεῖ πρός τά ἔμπρός, ἀκόμη καί ὅταν τό μονοπάτι εἶναι δυσδιάκριτο εἶναι τό ἀμερικανικό πνεῦμα, ἡ ἀμερικανική ὑπόσχεση, ἡ ὁποία μᾶς συνδέει παρ' ὅλες τίς διαφορές μας, πού μᾶς κάνει νά ἐπιδιώκουμε ὄχι αὐτό πού φαίνεται, ἀλλά αὐτό πού δέν φαίνεται· ἕνα καλύτερο μέλλον».

Ἀνεξάρτητα ἀπό τή βασιμότητα τῶν περί πλούτου, ἰσχύος καί πολιτισμοῦ λόγων τοῦ ἀμερικανοῦ ὑποψηφίου, εἶναι ἀδύνατο καί ὁ πλέον κακόπιστος νά μή ἀναγνωρίσει τή βασιμότητα αὐτοῦ πού ὑποστηρίζει, καί πού ἔχει διεθνῶς ὀνομασθεῖ «Ἀμερικανικό Ὄνειρο». Κάποτε εἶχαμε κι ἐμεῖς ἕνα ὄνειρο, ὄνειρο ἑλληνικό, πού μᾶς ἔκανε μεγάλους, ἰσχυρούς καί —κυρίως— πολιτισμένους. Πιστεύαμε —κι ἔτσι εἶναι— ὅτι ὁ Ἑλληνισμός ἔχει μιά μεγάλη ἱστορία καί ὅτι λαλεῖ μιά ἀπό τίς ἀρχαιότερες γλῶσσες τῆς γῆς. Περικόψαμε τή γλῶσσα αὐτή στίς θλιβερές διαστάσεις τοῦ παρόντος, ἔτσι πού οἱ ὑποψήφιοι γιά τά ΑΕΙ νά χρειάζονται 7-8 ἐρμηνευτικές διευκρινίσεις γιά ἕνα ἀπλό κειμενάκι τοῦ Σεφέρη, καί ἀποκεφαλίσαμε τήν ἱστορία μας, τοποθετώντας τά πιό ἀκραῖα ὄρια τῆς στά χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ! Εἶναι θλιβερό νά διαβάζει κανεῖς στό βιβλίο μιᾶς γυναίκας πού θά μπορούσε νά γίνει ἀξιόλογη ἱστορικός, ἂν εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπό «σκέψη δετή πού τῆς τήν πλάσανε οἱ δυνατοί», οἱ δυναστεύοντες τά πανεπιστήμιά μας, τά ἀκόλουθα συγχυτικά:

«Ὁ σημερινός ἱστορικός δέν μπορεῖ νά ἀπαλλαγεῖ εὐκολά ἀπό τή “στερνή γνώση”: Κυρίαρχη ἰδεολογία, παρ' ὅλ' αὐτά, διαμορφώθηκε καί ἐπιβλήθηκε. Ἐν ὀνόματι τῆς κατεστημένης λογικῆς τοῦ ἐθνικισμοῦ θά μπορούσαν ὠραιότατα νά ἀγνοηθοῦν τά συνεχή καί κάποτε ἐκκωφαντικά παράσιτα (σημ.: ἡ ὑπογράμμιση τῆς συγγραφέως) πού συνοδεύουν τίς γνωστές ἀπόψεις γιά τήν εὐρωπαϊκή π.χ. ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων ἢ τά πεπρωμένα τῆς φυλῆς. Ὅλοι οἱ δρόμοι, ἀπό μιά ἀποψη ὀδηγοῦν στόν Παπαρηγόπουλο, καί δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά ὑποθέσουμε ὅτι ἂν δέν

4. Ὅταν γράφονταν αὐτά ὁ Ὀμπάμα δέν εἶχε ἀκόμη ἐκλεγεῖ πρόεδρος.

έμφανιζόταν αυτός, κάποιος άλλος θά αναλάμβανε στη θέση του τόν ρόλο του θεωρητικού τῆς ἐλληνικῆς ἐνότητος...) ("Ἑλλη Σκοπετεία: Τό «πρότυπο βασιλείου» καί ἡ Μεγάλη Ἰδέα - Ὅψεις τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος στήν Ἑλλάδα (1830-1880), Ἀθήνα 1988).

Τό ὅτι προϋπῆρξαν τοῦ Παπαρρηγόπουλου ἕνας Σπ. Ζαμπέλιος, ἕνας Κων/νος Κούμας, ἕνας Ρήγας Βελεστινλῆς πού ἔβαλε στό κέντρο τῆς 11φυλλης «Χάρτας τῆς Ἑλλάδος» τή μορφή τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐνώ τά πλαίσιά της εἶναι γεμάτα ἀπό μορφές τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, αὐτά παραβλέπονται. Ἡ πίστη τοῦ Παπαρρηγόπουλου γιά τή συνέχεια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους δέν βγῆκε ἀπό τό κεφάλι του μέ μιὰ «σκεπαριά», ὅπως βγῆκε ἡ Ἀθηνᾶ ἀπό τό κεφάλι τοῦ Δία· δέν εἶναι δάνειο μιᾶς βαυαρικῆς κατασκευῆς ἰδεολογίας· ἦταν κάτι βαθιά ριζωμένο στήν ψυχή τῶν ἀγωνιστῶν. Ἀρκεῖ κανεῖς νά φυλλομετρήσει τά ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη καί τοῦ Μακρυγιάννη γιά νά δεῖ πόσο βαθιά ἦταν ἡ πίστη τῶν λαϊκῶν ἀγωνιστῶν γιά τή συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς «φυλλῆς». ⁵ Ἀρκεῖ νά διαβάσει τό λόγο τοῦ Κωλέττη στήν ἐλληνική Βουλῆ.

Καί γιά νά κλείσουμε τήν ἄχαρη αὐτή συζήτηση γιά θεωρίες ἱστορικές θνησιγενεῖς, ἕνα μόνο θά προσθέσουμε: ὅταν ὑπάρχει συνέχεια στή γλῶσσα, ὑπάρχει καί στήν ἱστορία. Τό πῶς ὀνομάσθηκαν τά ἀνά τούς αἰῶνες πολιτικά μορφώματα, καθορίστηκε ἀπό τίς τότε συνθῆκες· ὅμοια καί στό μέλλον. Πάντως, ἐνώ στή διάρκεια μιᾶς μακρᾶς ζωῆς ἄκουσα τό Requiem πολλῶν θεωριῶν, ἐξακολουθῶ νά πιστεύω ὅτι —contre temps— δέν ἦλθε ἡ στιγμή νά ποῦμε τό Requiem τῶν ἔθνῶν. Ἡ ἀπειλή τοῦ κινεζικοῦ κομμουνιστικοῦ καί συνάμα ὑπερεθνικιστικοῦ καταπιταλισμοῦ, θά κάνει τούς εὐρωπαϊκούς λαούς νά συσπειρωθοῦν γύρω ἀπό τό

5. Ὁ συγγραφέας τοῦ παρόντος, ὡς παιδί τῆς Κατοχῆς, μέ μιὰ δεκάδα νεκρούς συγγενεῖς ἀπό τούς Ναζί καί τραῦμα βαθύ στήν ψυχή καί στό σῶμα (αὐτό ἀπό σφαῖρα) ἔμαθε νά ἀποστρέφεται τόν ὄρο φυλή. Ἄλλωστε, τό μεγάλο δῆτομο ἔργο του πού περιλαμβάνει ὅλη τήν ἀρχαία, μεσαιωνική καί νεώτερη ἱστορία μας, τήν ἐπέγραψε «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου...» (Gutenberg 1999)· ὄχι ἔθνους. Κι αὐτό ὄχι ἀπό ἐθνοφοβία. Ἀπλῶς ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους στήν ποικιλία τοῦ χώρου καί στήν ἐναλλαγή τοῦ χρόνου πῆρε ποικίλες ἐννοιολογικές ἀποχρώσεις. Π.χ. στά πρῶτα χριστιανικά χρόνια, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἐβραϊκοῦ goy (πληθ. goyim) ἡ λέξη ἔθνικός πῆρε μiasματική σημασία, ὅπως καί ὁ ὄρος Ἑλλην ἐπί μιᾶς περίπου χιλιετία, ἐνώ στήν Τουρκοκρατία, ἀντί τοῦ ὄρου ἔθνος, ἐχρησιμοποιοῦτο τό πιό συναισθηματικό καί συνδεσμικό Γένος. Ἀπό αὐτό καί ἡ λ. «γενιά» περὶ κοινῆς καταγωγῆς.

έθνικό —κι όχι έθνικιστικό— παρελθόν τους. Εύελπιστώ ότι στη φάση αυτή οι απόγονοί μας δέν θά ύποδυθούν τό ρόλο τών «*Μωρών Παρθένων*» (Αυτά γράφτηκαν στό Λάυριο, 17 Σεπτεμβρίου 2009).

Ἡ Ἐπανάσταση ὡς πολιτικό γεγονός

Ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἓνα σύνθετο ιστορικό φαινόμενο. Ἄνεξάρτητα ἀπό τό χαρακτήρα της, ἄν δέν λάβει πολιτική μορφή εἶναι δύσκολο ἓνα κίνημα (στρατιωτικό, θρησκευτικό, ἀγροτοεργατικό) νά ὀνομασθεῖ ἐπανάσταση.⁶ Ἐνα κίνημα, μιά ἐξέγερση, γιά νά πληροῦν τούς ὅρους πού ἀπαιτεῖ ἡ ἐπανάσταση, πρέπει νά ἔχουν μιά πολιτική κατεύθυνση ἡ κατάληξη. Κατά βάση, μιά ἐπανάσταση σκοπεῖ στήν ἀνατροπή τῆς καθεστηκυίας πολιτικῆς ἡ κοινωνικῆς δομῆς ἡ —ἔστω— σέ ἀπόπειρα ἀνατροπῆς. Ὅπωςδήποτε δέν παύει *ex natura* (=ἀπό τή φύση της) ἡ ἐπανάσταση νά εἶναι κοινωνικό φαινόμενο, πού ἡ ἐκδήλωσή του δέν εἶναι εὔκολο νά προσδιορισθεῖ καί ἔγκαιρα νά προληφθεῖ. Ἀσφαλῶς, κάποια στοιχεῖα προεμφανίζονται σάν οἰωνοί καί συχνά οἱ ἐπίσημες ἀρχές παίρνουν τά προβλεπόμενα γιά τέτοιες καταστάσεις μέτρα, τά ὅποια ὅμως ἐπιταχύνουν —ὄχι πάντα— τή διαδικασία ἑνός ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Οἱ αἰτίες εἶναι πάντα σχεδόν ὄρατες ἀλλά αὐτές λειτουργοῦν σάν σπέρμα πού πρέπει νά γονιμοποιηθεῖ μέσα στή μήτρα τοῦ πλήθους καί νά πάρει μορφή ἐπαναστατικοῦ ἐμβρύου. Ἡ κύηση καί ἡ συνακόλουθη γέννηση ἀπαιτεῖ καλή «ιατρική» ἡγεσία, διότι ἄλλως ἡ ἐπανάσταση μπορεῖ νά εἶναι πρόωρη ἡ νά ἐξελιχθεῖ σέ τερατογονία.

Μία ἐπανάσταση προσδιορίζεται ὡς ἐθνική, ὅταν ὑπόδουλο ἔθνος τελεῖ ὑπό ξένη κατοχή καί ἡ ἐξέγερσή του σκοπεῖ στήν ἀποτίναξη τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ καί τή διεκδίκηση τῆς ἐθνικῆς του ἀνεξαρτησίας μέ τήν ἀπόκτηση ἐλευθερίας. Καμμία ἐθνική ἐπανάσταση, καί περισσότερο αὐτή τοῦ '21, δέν εἶναι ἀμιγῶς ἐθνική. Ἐμπλέκονται σέ αὐτή καί θρησκευτικά, κοινωνικά, τοπικιστικά στοιχεῖα, οἱ πάντα ἀναγκαῖες ἰδεολογικές ἐπιρροές καί ἀπαραιτήτως σχεδόν οἱ προσωπικές φιλοδοξίες. Ἄλλος βασικός παράγοντας εἶναι οἱ συγκυρίες, ἀκόμη καί ἡ μίμηση. Δηλαδή τό ἐπαναστατικό παράδειγμα ἑνός λαοῦ νά τό ἀκολουθοῦν κι ἄλλοι,

6. Φυσικά δέν ἐννοοῦμε κάποια πνευματικά καί καλλιτεχνικά δημιουργήματα-σταθμούς, πού εἰδικά στό δικό τους —ἀλλά καί σέ εὐρύτερο πλαίσιο— δημιουργοῦν ἄλλου εἴδους ἐπαναστάσεις.

ἔστω γιά διαφορετικούς λόγους. “Ἐνα ἐνδεικτικό παράδειγμα εἶναι ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση, πού κατά τόν E. J. Hobsbawm, ἀποτελεῖ «ὄρο-σημο γιά ὅλες τίς χῶρες». ⁷ Ὁ ἴδιος συγγραφέας λίγο παραπάνω κάνει περισσότερο ψηλαφητή τήν ἀποψή του αὐτή: «Τόσο ἐντυπωσιακή εἶναι αὐτή ἡ πληθώρα τῶν πολιτικῶν ἀναταραχῶν, πού κάποιοι σύγχρονοι ἱστορικοί μίλησαν γιά “ἐποχή δημοκρατικῶν ἐπαναστάσεων”, ἀπό τίς ὁποῖες μία ἀπλῶς ἦταν ἡ γαλλική, μολοντί ἡ πιό δραματική καί ἡ πιό σπουδαία». ⁸

Μέσα στόν κυκλώνα τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, πού δέν περιορίζονταν μόνο στήν Εὐρώπη καί στήν Ἀμερική (Βόρεια καί Νότια) ἀλλ’ ἀκόμη καί στήν Ἀσία ⁹ (βλ. ἐξεγέρσεις στόν Καύκασο κατά τῆς Ρωσίας καί στήν Ἰνδία), ἐντάσσεται καί ἡ Ἑλληνική, παράλληλα μέ ἄλλες βαλκανικές. Μερικές ἀπό τίς ἐπαναστάσεις αὐτές εἶχαν καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα καί κακῶς θεωρήθηκαν ὡς ἐθνικές καί πολύ περισσότερο ἐθνικιστικές. Ὁ ὅρος ἐθνικισμός, ὡς ἀπόδοση τοῦ ἀγγλικοῦ *nationalism*, εἶχε εὐρύτατη χρήση κατά τόν αἰῶνα πού παρήλθε καί εἰδικά κατά τό β’ ἡμισυ, ἀφ’ ὅτου ταυτίστηκε μέ τόν χιτλερικό ἐθνικισμό. Οἱ Ἕλληνες κατά τήν Τουρκοκρατία χρησιμοποιοῦσαν, προκειμένου νά ἐκφράσουν τήν ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, τόν ὅρο φιλοπατρία, καί κατά τίς παραμονές τοῦ Ἀγώνα ὁ Ρήγας καί ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης χρησιμοποίησαν τόν ὅρο πατριωτισμός (ἀπό τό γαλλ. *patriotisme*). Στή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα, καί συγκεκριμένα τό 1826, ὁ Νικ. Σπηλιιάδης εἰσήγαγε τόν ὅρο ἐθνισμός. ¹⁰

Γι’ αὐτό χρειάζεται προσοχή νά μήν παγιδευόμαστε στή χρήση τοῦ ὅρου (ἐθνικιστική), προκειμένου περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀποδίδοντας ἔτσι τόν ὅρο *nationalism*, πού χρησιμοποιοῦν οἱ ξένοι ἱστορικοί γιά τή δική μας Ἐπανάσταση, ἀφοῦ δέν ἔχουν στή δική τους γλῶσσα ὅρο ἀντίστοιχο τοῦ (ἐθνική). Συνεπῶς, πρέπει μέ αὐξημένη διανοητική ἐπιφυλακτικότητα νά μελετήσουμε τήν ἀκόλουθη («γνωμάτευση») τοῦ Hobsbawm:

7. E. J. Hobsbawm: «*Ἡ ἐποχή τῶν Ἐπαναστάσεων*» (Μορφωτικό Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς), Ἀθήνα 1992, σ. 85).

8. E. J. Hobsbawm, ὅπ. π., σ. 84.

9. Ἐπίσης καί στήν Περσία, Αἴγυπτο κ.ἄ.

10. Γ. Μπαμπινιώτης: «*Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*», λήμμα ἐθνικισμός (Β’ ἔκδοση, Ἀθήνα 2002, σ. 551).

«Σέ μιά καί μόνη περίπτωση ὁ ἀτέρμονος (sic) πόλεμος τῶν ποιμενικῶν φύλων καί ληστῶν-ἡρώων ἐνάντια σέ ὁποιαδήποτε ἀληθινή κυβέρνησις συγκεράστηκε μέ τίς ἰδέες τοῦ ἀστικῶ ἔθνικισμοῦ καί τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης: στόν ἑλληνικό ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα (1821-1830). Ἦταν συνεπῶς φυσικό ἡ Ἑλλάδα νά γίνεи θρῦλος καί πηγὴ ἔμπνευσης τῶν ἀπανταχοῦ ἔθνικιστῶν καί φιλελευθέρων. Γιατί μόνο στήν Ἑλλάδα ἕνας δλάκαιρος λαός ξεσηκώθηκε ἐνάντια στόν κατακτητὴ μέ τρόπο πού θά μπορούσε εὐλογα νά ταυτιστεῖ μέ τὴν ὑπόθεσις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς καί ἀντίστροφα, ἡ ὑποστήριξις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς μέ ἡγέτη τόν Λόρδο Βύρωνα, πού πέθανε στήν Ἑλλάδα, συνέβαλε σημαντικά στήν πραγμάτωσις τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας».¹¹

Παραθέσαμε ὅλο αὐτό τό ἐκτενές ἀπόσπασμα, διότι ἀποτελεῖ τὴν ἰδεολογική («πλατφόρμα») γιά πολλοὺς ἱστορικούς τῆς νεώτερης ἱστορίας μας, πού γνωρίζουν περὶ αὐτῆς περισσότερο ἀπὸ ξένες καί λιγώτερα ἀπὸ ἑλληνικὲς πηγές. Κι αὐτό, παρὰ τό γεγονός ὅτι οἱ ξένοι, ὅσο ἐντριβεῖς περὶ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία κι ἂν εἶναι, ὡστόσο, οἱ πλεῖστοι εἶναι ἔξω ἀπὸ τό πνεῦμα τῆς. Γιά παράδειγμα, ὁ Hobsbawm, χρησιμοποιοῖ πρόσωπα, γεγονότα καί καταστάσεις σάν Προκρούστης¹² γιά νά ταιριάσουν στή θεωρητικὴ του «κλίνη». Ἔτσι βλέπει στοὺς Ἕλληνας ἐπαναστάτες μόνο τό κλεφταρματολικὸ καί φαναριωτικὸ στοιχεῖο, καί δέν βλέπει τὴ ραγδαία ἐμποροναυτικὴ καί πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ἑλλήνων, κυρίως ἀπὸ τό 1750 καί ἐξῆς: βλέπει τόν Κολοκοτρώνη σάν «ληστή καί ζωέμπορο» (σ. 205), οὔτε κἀν ὡς πολεμιστὴ στό πλευρὸ τῶν Ἀγγλων, καί σέ πολλά κείμενα τοῦ Ἀγῶνα διακρίνει μίαν «ιακωβινικὴ ὁρολογία».

Τό συμπέρασμα ἄρα, σαφῶς ἐπηρεασμένο ἀπὸ τόν Μάρξ, πού γιά λόγους θεωρητικούς ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι,¹³ εἶναι τό ἀκόλουθο:

11. E. J. Hobsbawm, ὅπ.π., σσ. 203-204.

12. Προκρούστης ἢ Πολύπυρος ἢ Δαμάστης. Διάσημος ληστής τῆς ἀρχαϊότητος. Εἶχε βάση τὴν Ἐλευσίνα. Ὅσους συνελάμβανε, τοὺς ξάπλωνε σέ μίαν κλίνη καί, τοὺς μὲν ψηλοὺς τοὺς ἀκόνταινε, διὰ ἀποκοπῆς ποδιῶν ἢ κεφαλῆς, τοὺς δὲ κοντοὺς τοὺς «τέντωνε» μέχρι νά πάρουν τό μῆκος τῆς κλίνης. Τὸν Προκρούστη θανάτωσε ὁ Ἐθσεᾶς μέ τὸν ἴδιον τρόπο πού αὐτὸς θανάτωνε τοὺς «πελάτες» του.

13. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἀνοῖξε τό δρόμο γιά τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασι τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς κι ἔτσι ἡ δημιουργία ἐθνικῶν κρατῶν ὑπῆρξε μεταγενεστέρως ἐμπόδιο σέ εὐρύτερες λαϊκοῦ χαρακτῆρα ἐπαναστάσεις. Αὐτὰ φυσικά, κατὰ τὸν Μάρξ.

«Ο νέος ελληνικός εθνικισμός ήταν αρκετός για να εξασφαλίσει την ανεξαρτησία της χώρας, μολονότι ο συνδυασμός αστικής ήγερσίας, κλέφτικης αποδιοργάνωσης και επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων γέννησε μιὰ από εκείνες τις μικροκαρικατούρες του δυτικού φιλελεύθερου ιδεώδους που πρόκειται να γίνει τόσο γνώριμο σε περιοχές όπως η Λατινική, Αμερική. Αλλ' είχε και τό παράδοξο αποτέλεσμα να περιορίσει τόν Έλληνισμό στην Ελλάδα και έτσι να δημιουργήσει ή να εντείνει τόν λανθάνοντα εθνικισμό των άλλων βαλκανικών λαών. Όσο τό να είναι κανείς Έλληνας δέν αποτελοῦσε παρά ένα σχεδόν απαραίτητο επαγγελματικό προσόν του έγγραμματος ορθόδοξου χριστιανού των Βαλκανίων, ό εξελληνισμός είχε σημειώσει προόδους. Από τή στιγμή που σήμαινε πολιτική υποστήριξη της Ελλάδας, άρχισε να υποχωρεί ακόμη και ανάμεσα στις αφομοιωμένες βαλκανικές έγγραμματα τάξεις. Μ' αυτήν τή έννοια, ή ελληνική ανεξαρτησία ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τήν εξέλιξη του εθνικισμού των άλλων βαλκανικών εθνών».¹⁴

Τέτοιες απόψεις έχουν διατυπωθεϊ συχνά στό παρελθόν, ιδίως από φαναριστικούς κύκλους, από τόν Ίωνα Δραγούμη και από άλλους σε νεώτερη εποχή, μέ αποτέλεσμα να καταδικάζεται ή Έλληνική Έπανάσταση, μέ πρώτον τόν μοναχό Γεράσιμο Παπαδόπουλο. Έτσι ή δημιουργία του Νεοελληνικού κράτους θεωρείται πλέον άφετηρία άκρωτηριασμού του άρξάμενου δῆθεν εξελληνισμού των βαλκανικών περιοχών και της Μικρασίας, φυσικά. Παραβλέπεται όμως ότι της Έλληνικής Έπανάστασεως είχαν προηγηθεϊ οι επαναστάσεις της Σερβίας, τά κινήματα του Πασβάνογλου και του Άλῆ και ότι ἤδη είχε άρχισε να διαδίδεται τό κίνημα του Πανσλαβισμού, ευρύτατα στις βαλκανικές περιοχές.

Οί ξένοι ξέρουν να σκέπτονται περί των Έλλήνων κατά τό δικό τους τρόπο, κατά τήν παιδεία τους, ακόμη και κλασσική, αλλά δέν ξέρουν να σκέπτονται όπως σκέπτονταν οι Έλληνες μιὰς νεώτερης εποχής. Είχαν κι έχουν έναν ιδεότυπο περί Έλλήνων και λοιπών Βαλκανίων —προϊόν μιὰς συγκεκριμένης παιδείας— που δύσκολα τους επιτρέπει να κατανοήσουν τήν ελληνική ψυχολογία. Γι' αυτό έρμηνεύουν τή δική μας ιστορία κατά τά δοσμένα πρότυπα της δικής τους παιδείας. Ο Έλληνισμός —και μιλάμε για τά χρόνια εκείνα— δέν ήταν κάποια ιδεολογία, που θα αποτελοῦσε τή βάση για τό μετασχηματισμό της Όθωμανικής αυτοκρατορίας σε μιὰ ελληνίζουσα χριστιανική. Αυτό μπορεί να ήταν στή σκέψη κάποιων Φαναριστών, για να μήν ανατραπεϊ τό δικό τους προνομιακό καθεστώς. Αλλ' οι βαλκανικοί λαοί ζητούσαν ένα δικό τους πρό-

14. E. J. Hobsbawm, όπ. π. σσ. 205-206.

σωπο καί, παρά τήν ἑλληνίζουσα κουλτούρα τῶν ἀνώτερων στρωμάτων, ἀργά ἢ γρήγορα θά διεκδικούσαν τήν ἐθνική τους φυσιογνωμία.

Δέν πρέπει ἄλλωστε νά ξεχνᾶμε ὅτι ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀποτελοῦσαν μία ζύμη σχηματισμένη ἀπό τήν ἑλληνιστική ἐποχή ἐκ διαφόρων πληθυσμιακῶν φυραμάτων, πού πλουτίστηκαν μέ προσθήκη νέων κατά τή βυζαντινή περίοδο καί τήν Τουρκοκρατία. Ὅλοι αὐτοί οἱ λαοί συνεισέφεραν κάτι σ' αὐτό τό βαλκανικό («κάτι»). Ὅλοι ἐπίσης προσέβλεπαν ἐπί Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τήν ΚΠολη ὡς πολιτικό, θρησκευτικό καί πνευματικό κέντρο. Τό ἴδιο καί ἐπί Τουρκοκρατίας. Ὅλοι —λίγο ἢ πολύ— συνεισέφεραν στό σχηματισμό ἢ καί τεμαχισμό τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ βασικώτερη συνεισφορά τοῦ Ἑλληνισμοῦ στό βαλκανικό ταμεῖο συνίσταται σέ πολιτιστικές καταθέσεις. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τήν ἑλληνικότητα δέν τήν ἔβλεπαν ὡς φυλετικότητα ἀλλ' ὡς πνευματικότητα. Μποροῦσαν νά θεωροῦνται Ἑλληνες πάντες γενικά —ἀνεξάρτητα ἀπό καταγωγή— ὅσοι μετεῖχαν, ἰσοκρατικῶς, παιδείας ἑλληνικῆς.

Ἄλλά μία ἐπανάσταση —ἔστω κι ἂν τό διακηρύσσει— δέν ἀκολουθεῖ καμμιά ἰδεολογική ἀρχή. Ἐχει ἕναν προσανατολισμό, πού σπανίως ἑναρμονίζεται μέ τή διακηρυγμένη ἰδεολογική γραμμή. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι τήν κίνηση τοῦ Ρήγα δέν ἐνίσχυσε καμμιά ἐθνότητα τῆς Βαλκανικῆς. Οὔτε καί τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη. Συνεπῶς, ἡ Ἐπανάσταση ἔπιασε ἐκεῖ ὅπου μποροῦσε νά πιάσει· καί μετεπαναστατικά ἡ ἑλληνικότητα ἀπλώθηκε ὡς ἐκεῖ ὅπου ἐπέτρεπαν οἱ δυνατότητες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους νά φθάσει. Κι αὐτό πού ἐπέτυχε τό κράτος-«καρικατούρα» τῶν Ἀθηνῶν, δέν ἦταν λίγο. Μέσα σέ διάστημα 90 ἐτῶν εἶχε τριπλασιασθεῖ ἑδαφικά καί πληθυσμιακά. Γιά τά μετά τό 1922 ἔχουμε μιλήσει ἀλλοῦ διεξοδικά, καί θά ἐπανεέλθουμε —ἂν ἔχουμε χρόνια ζωῆς ἐν ὑγείᾳ— σέ μελλοντική αὐτοτελή ἐργασία. «Συνελόντ' εἰπεῖν» κάθε ἐπανάσταση ὑπηρετεῖ τίς ἀνάγκες πού τήν προκάλεσαν καί ἀγνοεῖ τά θεωρητικά σχήματα τῶν μεταγενεστέρων θεωρητικῶν, πού χρησιμοποιοῦν τήν ἱστορία γιά νά ὑπηρετήσουν κάποια δική τους —συνήθως πολιτική— θεωρία, πού, ὅπως συχνότατα συμβαίνει, εἶναι θνησιγενής.¹⁵

Κλείνοντας τό εἰσαγωγικό αὐτό κεφάλαιο θέλουμε νά θυμίσουμε πῶς μία ἐπανάσταση ἐκρηγνυται ὅταν οἱ συνθῆκες πού τήν γεννοῦν βρίσκο-

15. Τίποτε δέν βλέπτει τόσο πολύ μία ἱστορική συγγραφή ὅσο ὁ «ἐκμοντερνισμός». Νά βλέπουμε δηλαδή τό χθές μέ τά δεδομένα τοῦ σήμερα. «Κάθε προσπάθεια, γράφει νεώτερος θεωρητικός, νά ἀνασυνθέσουμε τό παρελθόν, χρησιμοποιοῦντας τίς ἠθικές καί πολιτικές ἀρχές τοῦ παρόντος μας, παραβιάζει ἐμφανέστατα τήν ἔννοια τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας. Τό ἴδιο συμβαίνει καί ὅταν

νται σέ κατάσταση βρασμού. Ὁ βρασμός τῆς ἱστορίας λέγεται ἀγανάκτηση. Μπορεῖ ὁ Σουητῶνιος νά λέγει «*facit indignatio versum*» (= ἡ ἀγανάκτηση γεννᾷ τόν στίχο, *satir. J*, 79), ἀλλά καί ὁ ἱστορικός νομιμοποιεῖται ἀπό τή δική του σκοπιά νά πεῖ: «*Facit indignatio rebellio nem*» (= ἡ ἀγανάκτηση γεννᾷ τήν ἐπανάσταση). Τό σολωμικό «*κι ἀκαρτέρει κι ἀκαρτέρει*» εἶχε πιά ἐξαντληθεῖ. Ἦδη πολύ πρὶν ἀπό τήν ἐπίσημη ἔναρξη τοῦ Ἀγῶνα ἴσχυε τό ἐπίσης σολωμικό: «*Ναί, ἀλλά τώρα ἀντιπαλεῖει κάθε τέκνο σου μέ ὀρμή καί ἀκατάπαντα γυρεῖει ἢ τή νίκη ἢ τή θανά*».

Δέν εἶναι ποιητική ὠραιολογία· εἶναι ἱστορική πραγματικότητα. Τό δεῖξαμε ἄλλωστε ἄπειρες φορές στους τόμους πού προηγήθηκαν. Τώρα θά προσπαθήσουμε νά ἐξιστορήσουμε τό πῶς σχηματίστηκε ἡ «*μικροκαρικατούρα δυτικοῦ φιλελεύθερου ιδεώδους*», κατά τήν κομπή (!) ἔκφραση τοῦ Hobsbawm.

Στόν τόπο μας καί «ἐξ ἀποδῶ» ἡ ἐπίσημη ἑλληνική ἱστορία γράφεται ἀπό τούς λεγόμενους «ἀποδομητές» ὡσάν νά πάσχουν ἀπό τή νόσο Ἀλτσχάιμερ, ἔτσι πού πρόσωπα καί γεγονότα νά περνοῦν ἀπό τίς σελίδες τους σάν σκιές. Μέ τόν τρόπο αὐτό δημιουργεῖται μιὰ ἄυλη ἱστορία, μιὰ ἱστορία πού εἰδικά γιά τό '21, ἀμφισβητεῖ ὄχι ἀπλῶς τόν ἐθνικό ἢ ἀκόμη καί τόν κοινωνικό της χαρακτήρα, ἀλλά καί αὐτή τούτη τήν ὑπόσταση τῆς ἐπαναστάσεως.¹⁶ Γι' αὐτό θεωροῦμε σκόπιμο νά κλείσουμε τό εἰσαγωγικό αὐτό κεφάλαιο μέ τά λόγια τοῦ πρώτου, μαζί μέ τόν Σπηλιάδη, ἱστορικοῦ τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα:

«Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος εἶχε καί τά χαρακτηριστικά ἐπαναστάσεως ὡς ἀνατρέψας τά καθεστῶτα, καί τά χαρακτηριστικά ἀποστασίας ὡς ἀποστήσας τήν Ἑλλάδα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, εἰς ἣν ὑπέκειτο (=ἦταν ὑποταγμένη)» (Σπυρίδων Τρικούπης: «*Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*», ἐκδ. Ἰ. Σιδέρη 1925, τ. Α', σ. 223, σημειώσεις (α)).

ἐπιχειροῦμε νά ἐρμηνεύσουμε τό παρελθόν μέσα στό πλαίσιο ἐνός προκατασκευασμένου σχήματος γιά τήν ἱστορική ἐξέλιξη) (Γκέοργκ Ἰγκερς: «*Νέες κατευθύνσεις στήν εὐρωπαϊκή ἱστοριογραφία*», ἐκδ. Γνώση, 1991, σ. 304).

16. «Ἐπιστημονική» τους ἀρχή εἶναι ἡ ἐξῆς: μεταλλάσσουν γενετικά τά γεγονότα. Γιά παράδειγμα, παίρνουν ἓνα ψῆγμα ἀλήθειας καί τό ἐξασθενίζουν τόσο, ὥστε νά μᾶς προσφέρει μιὰ ἀλλοιωμένη ἢ ἥπια ἐκδοχή τῶν ἀσχημῶν γεγονότων, ὅπως ὁ «*συνωτισμός*» τοῦ πλήθους στήν προκυμαία τῆς Σμύρνης ἢ στους βράχους τοῦ Ζαλόγγου.

ΜΕΡΟΣ Γ΄
ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

«Ὁ γέρων οὗτος (=Κολοκοτρώνης) ἀγορεύει ἤδη πρὸς τοὺς ἀποβαλόντας τὸ ἐθνικὸν τῶν ὄνομα καὶ Ρωμαίους* ἄχρι τοῦδε καλουμένους, μέ τήν ὁποία ἐννοοῦσι γλῶσσα,** τοὺς ὀνομάζει μέ τὸ ἐνδοξο ὄνομα τῶν προγόνων τῶν, ὅπερ εἶχε παύσει πρὸ αἰώνων νά ἤχῃ εἰς τὰς ἀκοάς τῶν, Ἑλληνας!, τοὺς φωνάζει δημηγορῶν καὶ τοὺς ἐνθυμίζει ὅτι εἶναι ἡρώων ἀπόγονοι καὶ εὐθύς οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων ἐναβρύνονται (=καμαρώνουν) διὰ τήν καταγωγὴν τῶν καὶ δέν ἀκούεται πλέον ποῦ (=πουθενά) τῆς Πελοποννήσου ἢ λέξις Ρωμαῖοι (=Ρωμιοί), εἰμὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐκφερομένη καὶ οἱ Ἑλληνας καλοῦνται πρὸς ἀλλήλους Ἑλληνας καὶ ὑπὸ τὸ ἐνδοξότατον τῶν Ἑλλήνων ὄνομα τῶν θ' ἀναγνωρίζονται ἐφεξῆς ἀφ' ὅλον τὸν κόσμον» (Ν. Σπηλιᾶδης: «Ἀπομνημονεύματα», Ἀθήνα 2007, τ. Α', σ. 197).

* Ὑπονοεῖται ἡ λέξις Ρωμιοί.

** Ὁ συγγραφέας ἐννοεῖ πῶς ὁ Κολοκοτρώνης μιλοῦσε σέ γλῶσσα κατανοητῆ, λαϊκῆ, στὰ παλληκάρια του.